

TANULMÁNYOK

1. KÉP ÉS SZÖVEG (2)

Bevezetés

Ez a kötetrészt két tematikus szekciót tartalmaz, mindkettőt egy-egy tanulmány képviseli. Az első, a VASS LÁSZLÓÉ, Nagy László, Kondor Béla és Szécsi Margit műveiből vett verbális és vizuális költői alkotások sok illusztrációval dokumentált elemzését nyújtja. A második, a BENKES ZSUZSÁÉ, egy eredeti kontextusából kiragadott (*Énekek éneke*) illusztráció kreatív gyakorlattal történő megközelítésének részletesen bemutatott és kommentált leírását nyújtja.

VERBÁLIS ÉS VIZUÁLIS KÖLTŐI ALKOTÁSOK NAGY LÁSZLÓ, KONDOR BÉLA ÉS SZÉCSI MARGIT ÉLETMŰVÉBŐL – ADALÉKOK A VERBÁLIS ÉS KÉPI ÖSSZETEVŐBŐL FELÉPÍTETT KOMMUNIKÁTUMOK TIPOLOGIAI VIZSGÁLATÁHOZ

1. Arccal a tengernek

VASS LÁSZLÓ

0. Periodikánkban centrálisan visszatérő kutatási irány a multimediális humán kommunikáció szemiotikai textológiai megközelítése, illetőleg vizsgálata.¹ A különböző kötetekben elméleti és elemző-értékelő írások (tanulmányok, ismertetések) egyaránt megjelentek, többek között KASS JÁNOS, KIBÉDI VARGA ÁRON, NAGY PÁL, PETŐFI S. JÁNOS, OLIVY – PETŐFI és mások tollából².

PETŐFI S. JÁNOS tanulmánya, *A verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tipológiájához* (PETŐFI: 2001.) az eredmények egyfajta összegzésének (is) tekinthető, legalábbis a verbális ('VB') és képi ('KP') elemek viszonyában. Célkitűzése: „egy olyan tipológia körvonalazása, amely egyrészt figyelembe veszi a szóban forgó komplex jeleknek mind jelölő (elsősorban vehikulum), mind jelölt (elsősorban relátum) összetevőjét, másrészt annak a kommunikációs szituációnak a jellegét, amelyben ezek a komplex jelek létrejönnek” (PETŐFI: 2001. 61). Az alkotó kiindulópontjára is tekintettel három fő típusban mintegy tizenhárom altípust különít el.

Ebben a tanulmányomban két altípust veszek kissé közelebből szemügyre, remélve, hogy példaelemzéseim árnyaltabbá tehetik tipológiai jellemzőiket, vagy legalább adalékokkal szolgálhatnak további tanulmányozásukhoz.³ A verbális összetevők alkotói Nagy László és Szécsi Margit, a képi összetevőkéi pedig Kondor Béla és Nagy László.

1. Nagy László *Arccal a tengernek* című kötetét (NAGY: 1966.) kilenc illusztráció díszíti, melyeket Kondor Béla rajzolt.⁴ Ebben a szekcióban hat verbális és hét képi összetevőből álló komplex kommunikátumot kívánok vázlatosan kommentálni. PETŐFI

tipológiájában ezek a 'Kp+Vb' jelű altípusba tartoznak, amely a következőképpen jellemezhető (PETŐFI: 2001. 63):

Adva van egy verbális vehikulum. Egy képi reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan ['Kp+Vb' típusú] képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek képi összetevőjét a kiindulásul adott verbális vehikulum alapján alkotja meg, és azt a kiindulásul adott vehikulummal attól elválasztható módon kapcsolja össze. Minthogy a két komponens egymástól elválasztható, ennek következtében azok befogadása vagy közel egyidejűleg vagy egymástól függetlenül is végbemehet.

A 'Kp+Vb' altípus 'bemenet'-ét tehát egy verbális vehikulum, 'kimenet'-ét pedig egy képi-verbális vehikulum alkotja. A definíció alapján az altípussal kapcsolatos kérdések ekként merülnek fel: (i) milyen elemek és relációk mutathatók ki (a) a verbális vehikulum anyagában, (b) a képi reprezentáció anyagában és (c) a komplex, képi-verbális vehikulum anyagában; (ii) milyen dominanciaviszonyok mutathatók ki a verbális és a képi összetevő szóban forgó elemei és relációi között: inkább (a) a 'közel egyidejű', egymástól részlegesen függő (szorosabban kompletív vagy 'alárendelő / subordinációs') interpretációt támogatják, vagy (b) az 'egymástól függetlenül is' végrehajtható (lazábban kompletív vagy 'mellérendelő / koordinációs') interpretációt, esetleg (c) a 'teljesen szabad' ('hozzárendelő / predikatív') interpretáció irányában hatnak; s végül (iii) beszélhetünk-e adekvát képi reprezentációról, és ha igen, milyen jelleggel?

A szóban forgó kérdések nyilvánvalóan azon a tapasztalaton alapulnak, amely a verbális és a képi komponens, illetőleg azok elemei között nemcsak feltételez, hanem el is vár valamiféle 'konzisztenciá'-t, szorosabb vagy lazább tematikus vagy motivikus kölcsönviszonyt, esetleg más módon specifikálható 'kontinuitás'-t a multimedialis humán kommunikáció bármely fajtáját tekintve, a falfirkától a hétköznapi kommunikátumaink legkülönbözőbb megnyilvánulásain át, egészen a tudományos vagy éppen művészi szövegekig. (Csak zárjelesen jegyzem meg, hogy persze könnyű találni például olyan reklámot, amelynek összetevői között nem könnyű motiválható összefüggést létesíteni.) E kérdések inter- és transzdiszciplináris jellege, szövegtani, alkalmazott nyelvészeti stb. relevanciája, azt hiszem, ugyancsak nyilvánvaló.

1.1. Nagy László *Lánglakodalom* című költeménye a *Galambcsőrök* ciklus egyik darabja, képi reprezentációját, vagyis Kondor Béla 'lánglakodalomát' lásd az 1. ábrán. A verbális vehikulum néhány, megítélésem szerint releváns elemeket és relációkat hordozó szegmense a következő:

LÁNGLAKODALOM

Az égbolt sikolt: rátokszakadok,

...

jajgat a kő is: közelítenek
csikorgó csontú páncélistenek.

...

Most vastüdejű gonosz angyalok
szárnyától az ég sajog, ragyog,

borulj a földre, ne less repülőt,
zúdíts a földre foszforos esőt.

...
s a lécketrecekben ég a kiscsikó,
jászol tűzébe vicсорf a ló,
lángok közé a tehén borjazik,
szénfeketére ökrök sülnek itt –
Lángok közül te árva vakmerő,
Mi menthető volt, az se menthető.

A szemiotikai textológia elméleti keretében a szövegben kifejeződő világdarab mentális képe (a relátum-imágó) némi egyszerűsítéssel a nyelvi elemek kontextuális szemantikai és figuratív interpretációjával alkotható meg (vö. például PETŐFI – VASS: 1992. 181 kk.). A „csikorgó csontú páncélistenek” és a „vastüdejű gonosz angyalok” kifejezés kontextuális értelme például a „ne less repülőt” közlésegyység, a „foszforos eső”-é pedig az *ég*, *lángok* stb. elemek felhasználásával hozható létre (ha más-más módon is). A vehikulumhoz egy pusztító bombatámadás apokaliptikus képét rendelhetjük, irodalomtörténeti adatok alapján az iszkázi bombázását. GÖRÖMBEI ANDRÁS szerint a költemény apokaliptikus jellegét a látvány és a vízió egybetűnése adja: „ilyen értelemben szinte átmenetet képez a mitologikus versekhez. Vagy az olyan darabokhoz, melyeknek leíró, életképszerű anyagából egy-egy látomásosan metaforikus strófa kiemelkedik, a látomás síkját is a szemléletbe vonja, s így nyitja meg a kreatív lírának és a látomásos-metaforikus költészetnek bő forrásait” (GÖRÖMBEI: 1992. 32).

1. ábra

2. ábra

A képi reprezentáció elemeit és relációit lényegében az itt kiemelt metaforikus kifejezések vizuális megfelelői alkotják, illetőleg szervezik. A szelíd dombok, a mező és az apró háztetők fölött *vastüdejű, gonosz angyal*, a háború *páncélistene*, amint csuklójára

csatolt szárnyaival tombol az égbolton, s lángot, orkánszerű „foszforos esőt” zúdít a mélybe. Szárnyai közt vergődő-zuhanó madarak. A kompozíció a versvehikulum leíró részeinek jelentős részét vizualizálja, ilyenformán adekvát képi reprezentációnak tekinthető, s jóllehet önállóan is interpretálható, inkább szorosabban kompletív (alárendelő) illusztrációnak minősíthető.

1.2. Az *angyal és a kutyák* az azonos című ciklus címadó verse, melynek képi reprezentációja a kötetben vele szemben, itt a 2. ábrán látható. A költemény teljes vehikuluma a következő:

AZ ANGYAL ÉS A KUTYÁK

Mellemet nyomta nehéz álom,
gyémánt fénnel szememet sütötte:
láttam egy angyalt fenn a dombon
tüskés akácosban megkötözve.

Átlátszó volt az angyal torka,
benne a lélek föl és alá járt,
sárga kutyák két lábra állva
nyaggatták, csomóban tépték a tollát.

Korán ébredtem, fájt a szívem,
éreztem, valóság volt az álom,
angyaltollat keresni mentem,
hó ragyogott az egész világon.

A versvehikulumban kifejeződő világdarab a népi hiedelemvilággal hozható kapcsolatba, amely különös jelentőséget tulajdonít az álmoknak, gyakran szürrealisztikus jelleggel. GÖRÖMBEI ANDRÁS mint „mitikus borzongás”-t közelíti meg a költeményt (vö. GÖRÖMBEI: 1992. 35). A *Lánglakodalomban* apokaliptikus pusztulást okozó angyal itt mindenesetre „tüskés akácosban megkötözve” vergődik, szárnyatollát ’csomóban’ tépik halált hozó kutyák.

A képi reprezentáció felső negyedét jobbról balra nyúló héttérben sötét kutyafej tölti ki. Átellenben földbe gyökerezett lábú angyal, testét, tehetetlenül verdeső szárnytollait vérszomjas kutyák marcangolják. Az illusztráció mintha egy, a három versszak harmadik és negyedik sora alapján megalkotható mentális képet reprezentálna, s ugyanakkor talán könnyebben függetleníthető a verbális összetevőtől (lazábban kompletív vagy mellérendelő), mint a *Lánglakodalom* esetében.

1.3. A *Virágének* A *nap jegyese* című ciklusban kapott helyet, Kondor reprezentációja itt a 3. ábrán látható. A költemény vehikuluma a következő:

VIRÁGÉNEK

Emberek, mivé lettem!
Örömem elvesztettem.
Mikor mosolygok újra,
ki tudja, haj ki tudja?

Se bokros Bakonyalja,
se Mátra kék havassa
énrajtam nem segíthet,
nem üdít ilyen szívet.

Testem is ágynak esve,
csúfol a csillag este.
Arcom nem illik fénybe,
gyámoltalanság képe.

Vas-fiú aki voltam,
ujjadtól elomoltam.
Mutatóujjad jégcsap
gidaként bégetek csak.

Mindened én lehetnék,
bajom ha elkergetnéd.
Folyamodom hát hozzád,
fordítsd felém az orcád!

A *Virágének* a lírai én megrendítő kiábrándultságát juttatja kifejezésre, ami 1951 – 1952 fordulóján uralkodik el Nagy László lírájában, gyakran önéletrajzi vonatkozásokkal (itt például *Mátra kék havassa*). Csalódottságát közvetlenül, archaikus egyszerűséggel (régies nyelvi formák, $\frac{3}{4}$ -es tagolás, páros rímek) foglalja furcsa 'szerelmi dal'-ba. „(...) Kezdetben naivan hittem, hogy bennem a hiba, s kiderült, hogy kint, a valóságban. Kezdetben mégis nem a felső vezetést hibáztattam, nem hittem, hogy elárulva a forradalom, ami éltetett ifjúságomban. Jártam szülőhelyemre, vártak panasszal, észbontóan tragikomikus helyzetet láttam, meggyalázott embereket s néptől idegen erőket (...)” (NAGY: 1979. 35).

A képi reprezentáción a furcsa szerelmi verzetben kifejeződő csalódottság élményét tört szárú rózsza, földre hulló, hatalmas rózsafejek és nehézkes, fémesen megszerkesztettnek tűnő szárnyak 'emelik' általános érvényűvé. A megrendültségen kívül közvetlen kapcsolat a verbális és a képi komponens között szinte csak a cím, illetve a virágének műfaji sajátosságai révén létesíthető. Az illusztráció ilyenformán az ellentét erejével segít(het)i a verbális vehikulum befogadását, azzal inkább hozzárendelő viszonyban. Megjegyzendő még, hogy a kép a komplex kommunikátum kontextusában következő, *Kezdedben a rózsza lefejezve* című ciklussal és néhány darabjával (például *Virágtalan fejem*, *Virágok térdelnek*) direkter indítványoz intertextuális kapcsolatokat, mint maga az ének.

1.4. A *Vérugató tündér* című ciklus nyitódarabja *A város címere*. Kondor Béla reprezentációja itt a 4. ábrán látható. Terjedelmi okok miatt mindössze néhány sort idézek a versből:

A VÁROS CÍMERE

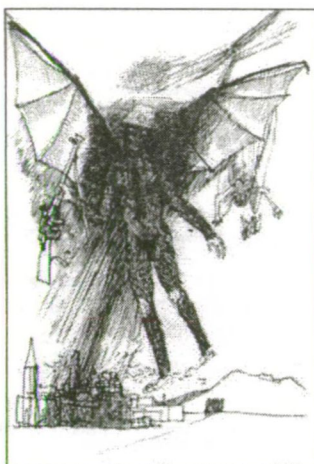
...

Eljön a fekete katona,
óriás fekete-bársony denevér,
duhogó lágy kupolák a szárnyai,
szörgatyás lábain óriás
görkorcsolyáit előrerúgva
leszáll a városba, megvakulunk,
megvakul a naptár, a történelem,

...

3. ábra

4. ábra

A város címere vehikulumában refrénszerűen, összesen nyolcszor ismétlődik a *fekete katona*. „Az egész verset a »mert« és az »eljön a fekete katona«, az ok és az okozat összefüggése szervezi apokaliptikus vízióvá, végítélet-látássá, amelyben azonban világosan elének tűnnek a reális társadalmi bajok jelzései (...)” (GÖRÖMBEI: 1992. 191). A szöveget szervező elemek abszurd módon antropomorfizálódnak: *a vagonok lisztje / nem akar keserű kenyér lenni, a tej nem akar / újra meg újra vízzé válni*. Ezért *eljön a fekete katona*. Az utolsó versszakban viszont az ok és az okozat felcserélődik. Abszurd léthelyzet, abszurd kompozíció. A pusztulás víziója, ha lehet, pokolibb és végzetesebb, mint a *Lánglakodalomban*.

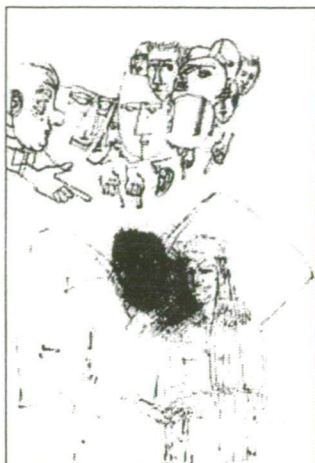
A képi reprezentációt a hegyek felől a város fölé ereszkedő ördög-angyal démoni figurája dominálja. Szárnyai nem motorizált 'ikaroszi' vagy fémesen szerkezetes szárnyak, nem is a halálba marcangolt angyaléi, hanem alattomosan puha, bársonyosan förtelmes szárnyak. Fején sisak, jobb mancsában valami ismétlőfegyver. Amint lángot, pernyét szór a füstölgő városra, toronyra, háttéréből igazi angyalok buknak a mélységbe. A

kép az idézett leírásnál túl a verbális vehikulum számos elemét vizualizálja, de a látvány elemeit nem rendeli a nyelvi megformálás alá, ilyenformán a verstől függetlenül, 'teljesen szabadon' is interpretálható.

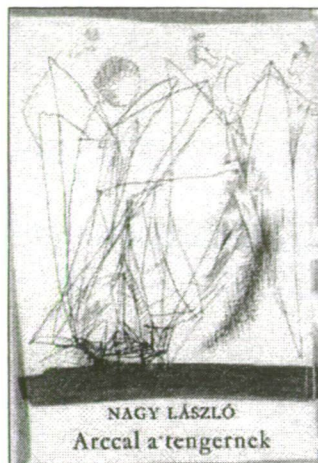

5. ábra

1.5. Nagy László költészetének egyik leggyakoribb motívuma a *ló* (lásd többek között VASS: 1987 – 1988. 112). Rendszerint a civilizáció előretörésével halálra ítélt szépség vagy az emberi heroizmus jelképeként jelenik meg verseiben. A *Búcsúzik a lovacska* című hosszúvers a *ló* haláltáncvíziója; Kondor Béla hozzá készült illusztrációja itt az 5. ábrán látható. A hosszúénekben azáltal válik a jelkép mitikussá, hogy a költő lényegében azonosul a búcsúzó lovacskával: *sárszeplős arccal bennem nyihog, tipródva nyög / ménese a halálnak*. „Ki akarja fejezni a költő létezésélménye mérhetetlenné mélyülő és sűrűsödő egész vonatkozásrendszerét, s természetesen önmaga és egy életforma végzetét is. E mondandók áthangolása az állati érzékenység és képzelet jelrendszerére, a ló és a költő dolgainak egybejártsága a részletekben lenyűgözően sikerül is, de óhatatlanul megterheli az anyagot, túlbonyolítja, túlfeszíti, önköréből ki-kilendíti a jelképet. A sokágú szándék egy ló monológja révén nem tud hibátlan művé szervesedni” – állapítja meg KISS FERENC (KISS: 1972. 205). – A képpel kapcsolatban Ágh István a következőket jegyzi meg: „A Kondor-szimbólum a Nagy Lászlóival legerősebben a *Búcsúzik a lovacska* rettenetében találkozunk, a kerub-költő szomorú, koponyába váltó lófejekkel, a teljes forma égbe tart, akár egy szárnyatlan darázs, a lovacska lelke” (ÁGH: 2001. 72). A képi reprezentáció adekvátnak minősíthető, s teljesen szabadon is interpretálható. A „csillagok között” ficánkoló kicsikó motívuma szervezi Kass János illusztrációját is, amelyet a *Búcsúzik a lovacskával* rokon *Kiscsikó-sírató* című költeményhez készített (lásd NAGY: 1977. 64).

6. ábra

7. ábra

1.6. A *Menyegző* című hosszúvers alapja egy bolgár népszokás, melynek során az ifjú házasokat bemutatják a tengernek, és megáldják. Az ének ezt a szokást transzformálja pokoli dáridóvá, amelyben az áldás csak ürügy, hogy a mozdulatlanságra kárhozott pár mögött kedvére tobzódhasson a lakodalom. „A *Menyegző* annak az irodalomtörténeti pillanatnak a műve – írja KISS FERENC –, amelyben (...) a lírai hős (...) arra eszmélt, hogy körülötte, vele szemben egy ellenséges tendencia: a sokak által leegyszerűsítve, fogyasztóinak nevezett morál tör totalitásra” (KISS: 1981. 406). A költemény egyik pólusán az ifjú pár, másikon a termő élet fölzabálására fölsereglők jelennek meg. Képrendszer is a „világot irányító öregek és a tőlük elkülönülő fiatal pár” ellentétére épül (TOLCSVAI: 1998. 126). Ez a polaritás, mely minden kompromisszumot kizár, határozza meg az ének tematikus organizációját. Következzék itt néhány sor a kezek, majd a fejek 'seregszemléjé'-ből.

...
kezek a hátunk mögött, gótbetű-görcsös kezek,
sárgák meg zöldek, epeszakítók, heroin-fehér kezek,
szűzmell-gyaluló, here-aszályos, halálfejgyűrűs kezek,
kezek oltári gyertyasorként nyílt ujjuk
s kezek egy-ujjuk: revolvertáska-kezek,
savakkal, sorsokkal bánó, balzsamozásra váró kezek,
kezek a hátunk mögött, kezek a koccintások
villámaiban, az új párért emelt kezek,

...
kék darázs-gépek, precízek, csupa gombok, rugók,
motorizált rémek Kondor Béla baljós rézkarcairól,

...
sok cicoma, cirkuszi bokréta, álarc-kobak,

dagadnak sáfrányos gőzben, faggyúban tündökölnek,
 hústörkölyösek, becukrozódnak, beittasodnak itt a fejek,
 a parafafejek, a gyémántfejek, a díszsök-fejek,
 a gumifejek, a fölfújható mosolyuak,
 a mumusfejek, az ijedt fejek, a szerénykedők,
 fejek a pironkodók, fejek a finnyás és mohó fejek,
 hánykódnak a krémbe, lángolnak az alkohol üdveiben,
 fejek vérdijasok, fejek árvák és örökké rezgő fejek,
 fejek a migrén szentségtartói, sugarasak,
 fejek az irigység csikorgó sóderfészkei, fejek,
 fejek a rágalom remekbefaragott szószékei,
 a szélkakas-fejek, a harcokcsikupola-fejek,
 a galambdúc-fejek, a bábeli torony-fejek,
 regбели családfán rezgők: a fej városok,
 dobogó démon-fejek, a sarabolatlan sárkányfejek,
 fejek a hátunk mögött...

1.6.1. A *Menyegző*höz két képi reprezentáció is készült, az egyik a kötetben, nagyjából a kezek 'seregszemléje' mellett (itt a 6. ábrán) látható, a másik a kötet borítólapján (itt a 7. ábrán). A 6. ábra felső felét erőteljes vonalvezetésű fejek és kezek dominálják, előterében elmosódó kontúrokkal a szárnyas ifjú pár. Ágh István szerint: a *Menyegző* ezen „megjelenítése úgy utal vissza a szövegre, hogy felidézi a teljes költői látomást, szinte viszonzásképpen, ahogy a »motorizált rémek Kondor Béla baljós rézkarcairól« sora az egész Kondor-életművet fölmutatja” (ÁGH: 2001. 73). Az ifjú pár mozdulatlanságát a kezek és a fejek dinamizmusával ellentétező reprezentáció adekvát, de inkább szorosabban kompletív (alárendelő) viszonyban áll a verbális anyaggal.

1.6.2. A borítón (itt a 7. ábrán) látható alkotás az 'arccal a tengernek...' tematikus egységeket vizualizálja. Ágh István a következőképpen látta: „A védőborítón a *Menyegző* ifjú emberpárjának vonalban absztrahált képe, csak a segítségért nyújtózkodó és a virágot tartó kéz a megnevezhető, szárnyak tűnnek át a paláston, holdba vagy napba vagy virágba fogalmazódik át az egyetlen emberi fej, közben az egész kompozíciót hatalmas élő vitorlásnak véljük, amelynek a hajószerkezet a távlata a tenger kékjén. Önálló mű az irodalmi inspiráció alapján” (ÁGH: 2001. 72). Az eddigiek szerint a teljesen szabadon befogadható (hozzárendelő) reprezentációk közé sorolom.

2. A költő-képzőművész és a rézkarckirály-költő barátsága jól ismert. Nagy László több művében, versekben (*A mindenség mutogatója, Temetés után*, NAGY: 1988. 423-425, 425-426) és prózai írásokban is (*Kondor Béláról, Kondor Béla három verse, Az öldöklő angyal tövében, Tisztelegjen a szó..., Boldogságtörődék*, NAGY: 1979. 153-160) emléket állít művész társának. A *Seb a cédruson* című ciklus (1967 – 1973) nyitódarabjában (NAGY: 1988. 409) például így tiszteli meg: JAJ A KERÜB KONDOR ORKÁNHUZATÚ SEBE. A *Képversek és betűképek* közt pedig (1973) képverssel (NAGY: 1988. 488) adózik Kondornak, mely a *Szárny és piramis Kondor Béla emlékének* címet viseli.⁵

3. Az eddigieknél nem kevésbé érdekes, de kevésbé vizsgált kommunikátumtípus az, amelyet PETŐFI 'Vb ← Kp' szimbólummal jelöl a tipológiájában, s a következőképpen jellemez (PETŐFI: 2001. 63):

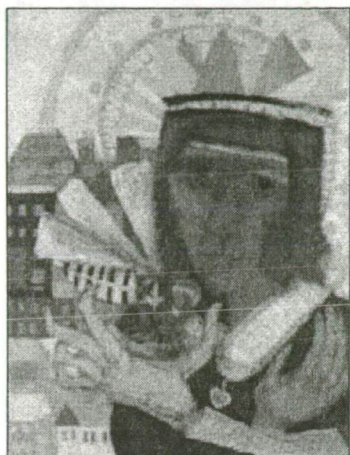
Adva van egy kép (egy képi vehikulum). Egy verbális reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan ['Vb ← Kp' típusú] verbális vehikulumot hoz létre, amelyet a kiindulásul adott kép (képi vehikulum) alapján formál meg, de azt nem egyesíti egy vehikulumban a kiindulásul adottal. Mint-hogy ebben az esetben nem jön létre egy (képi és verbális összetevőből álló) komplex vehikulum, a verbális és képi elem befogadása általában egymástól függetlenül (és egymástól különálló befogadási térben) megy végbe.

A 'Vb ← Kp' altípus 'bemenet'-ét tehát egy képi vehikulum, 'kimenet'-ét pedig egy verbális vehikulum alkotja. A definíció alapján az altípussal kapcsolatos kérdések ekként merülnek fel (az 1. pontban foglaltakkal analóg módon és motivációkkal): (i) milyen elemek és relációk mutathatók ki (a) a képi vehikulum anyagában, (b) a verbális reprezentáció anyagában; (ii) milyen dominanciaviszonyok mutathatók ki a képi és a verbális összetevő szóban forgó elemei és relációi között; (iii) milyen jelleggel (milyen ismérvek alapján) beszélhetünk 'egymástól független' ('hozzárendelő' viszonyban lévő) alkotásokról?

A verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumoknak ebbe a típusába tartozik Nagy László ciklusa, a *Hét vers Kondor Béla képeihez*, mely 1977 novemberében keletkezett. A költő naplójában mindössze ennyi áll erről: 1977. november 3., csütörtök: „(...) – A Tükörnek verset írni Kondor képeihez. Ezt már régen elvállaltam. Nemsokára megpróbálok.” (NAGY: 1994. 469.) Ebben a szekcióban ezeket a műveket kívánom röviden kommentálni.⁶

A szóban forgó, a költeményekkel azonos című(nek tekinthető) képek (a ciklus verseinek sorrendjében) a következők: *Darázskirály* (1963. olaj, farost, 34 x 28, itt lásd a 8. ábrán), *Késes ember (Gyilkos)* (1959. olaj, farost, 25 x 20, itt lásd a 9. ábrán), *A tengerész álma (Öreg halász)* (1964. olaj, farost, 58,6 x 61, itt lásd a 12. ábrán), *Szent Péter és egy nő* (1967. olaj, farost, 125 x 75, itt lásd a 13. ábrán), *Gitáros nő* (1967. olaj, pasztel, farost, 60 x 40, itt lásd a 14. ábrán), *Fiatal menyasszony (Öreg udvarló)* (1968. olaj, farost, 41 x 52, itt lásd a 15. ábrán) és *Bohóc* (1972. olaj, olajkréta, farost, 54 x 13,5, itt lásd a 16. ábrán).⁷

3.1. A 8. ábrán látható ikonos festményt a Darázskirály portréja dominálja. Vöröses, szenvedő arc, beesett, véres szemek, szomorú, meditatív tekintet.⁸ Fején háromszögekből korona – bohócsüveg, tövisszörű vagy egyszerre mind. A nyakában arany szív. Színtelen, görcsös tenyerén szerkezetszerű rovarféle: drótlábakon egyensúlyozó, fekete-sárga csíkos potroha fölött – a kép közepén – hártás légcsavar-szárnyakkal. Megidézi a szárnyalást, az angyalt, de az emberi manipuláció révén „gyilkos kis gépezet, agresszív erők letéteményese” is (NÉMETH: 1976. 12). A „figurához való viszonya jelző és magyarázó attribútum (...): ugyanakkor egzisztenciális jelentősége is van, hiszen a darazsat tartó kéz ugyanolyan görcsös ritmussal mozog, mint a darázslábak, a kéz és a rovar hasonlóan egymáshoz. A rovar és általában az állat – különösen a ló és a madár – motívuma igen gyakran feltűnik Kondor művein, a rovar és a madár kitüntetett szerepét elsősorban a repülés motívuma magyarázza, hiszen Kondor művészetének egyik kulcsszimbóluma a repülés, a szárnyalás, az emberi alkotóerő legnagyobb, ősi szimbóluma, amely korunkban ellentétes jelentésekkel párosul, a rombolás génuszává is vált” (NÉMETH: 1976. 12). A háttérben húzódó város társadalmi-történelmi környezetbe helyezi, az aranyban lobogó óriás napkorong pedig az időtlenség, a mítosz szférájába emeli a figurát.

8. ábra

DARÁZSKIRÁLY

Tünődés mártírja ifjan s elevenen
 fiúk ti holtak ez vagyok ó nem a szégyen
 pirít s nem kutyaalázat párazza be
 a hét világot átütő szemet fiúk
 süvítsen-e szárny a távlaton-túli
 távlatba mit bemértem égi gengszter
 avagy szétpukkadjon szívem a földalatti
 keszonban hol vasbeton könnyezik s kintről
 rum néz be véres szemmel – ma nem születik
 szárnyal bárki szárny és távlat bánata ez
 nem a napvilág méze kell – kimondhatatlan –
 fűnyelvvel biztassatok fiúk: süvítsen

Kondor Béla képét a verbális reprezentáció kétféleképpen metaforizálja. A lírai én a vers felütésében 'tünődés mártírja'-ként, hatodik sorában, tehát nagyjából a vehikulum közepén pedig 'égi gengszter'-ként jelenik meg. Az előbbi referense (vizuális megfelelője) a Darázskirály tragikus alakja, az utóbbié pedig a festmény szerkezet szerű, szárnyas organizmusa. Mindkettő a lírai éltre utal, vagyis ha a festményen a Darázskirály és a rovar 'hasonul' egymáshoz, a vers anyagában lényegileg azonosul egymással. A festmény további elemeit jobbra e két metafora szervezi 'verbalizált ikon'-ná. A 'nem a szégyen pirít' (≈ vörös, szenvedő arc), a 'hét világot átütő szemet' (≈ beesett, véres szemek, szomorú, meditatív tekintet) stb. a lírai éltre mint 'tünődés mártír'-jára, a háromszor ismétlődő *szárny* inkább az 'égi gengszter'-re vonatkoztatható. A 'földalatti / keszonban hol vasbeton könnyezik' s még néhány más (verbális) kifejezés, közismert életrajzi vonatkozásain túl, interpretálható a háttérben húzódó város metaforizációjaként is, miként az ismétlődő 'távlat' az arany háttér perspektívájaként. (A nyomtatott vehikulumban kétszer ismétlődő *süvítsen* helyett egy 1977-es kéziratoldalon még *sivitson* szerepel. NAGY: 1980b. 206.) A reprezentáció tehát két találó metaforával dimenzionálja verbális matériába a festmény meghatározó elemeit és relációt. Mindezek ellenére csak ügyel-bajjal tudom a költeményt különálló, a képpel hozzárendelő viszonyban lévő alkotásnak tekinteni.⁹

3.2. A 9. ábrán látható *Késes ember (Gyilkos)* című Kondor-kép 'elvetemült' ikon. Arany háttéréből piros ruhájú-sapkájú, fehér inggalléros férfifej kipirult, sárgába mosódó félprofilja emelkedik ki. Vérpettyes kezében kés, melyre úgy hunyorít félszemmel, ahogy a mesterlövész gyilkos a távcsöves puska célkeresztjére. Vörös-arany pengéje szinte hosszú ujjai folytatásaként mered az égre. Az ikon bal alsó sarkában jól kivehető az alkotó aláírása és a 959-es szám.¹⁰

9. ábra

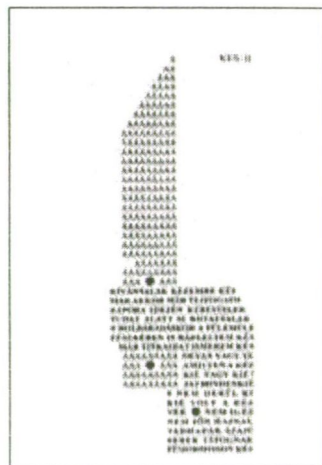
KÉSES EMBER

Heródes is így kezdte ahogy ez
aki sihederkorban kutyusok
cicák fülit-farkát nyeste le
cifrált mint anyja a derelyét
összenőtt a kéz a késsel össze-
forradt hivatal s hivatás benne
így nem lehetett ő csillagszóró
toprongy köszörűs de csillagoltó
rekorder áramvonalas fejű
ím felöltöztetve jelképekbe
ünnepel most és viseli a vér
hemoglobinját sapka ez siltes
túlontúl szolgált s a háttér: arany

Nagy László ismerte a kés titkait. Erről tanúskodnak például a *Kés* című versének (NAGY: 1988. 439-440): „hánytorgó hajak alól, / éj-terjesztő köpenyek alól / orvul hátba tűzve rezegsz, / orgyilkosok cimere, kés. / Kié vagy te – mindenkié”. E költemény képversválogatását lásd a 11. ábrán (NAGY: 2001. 160). A költő-képzőművésznek „A szép piros hóhér” című akvarellje is (NAGY: 1980a. 27, itt lásd a 10. ábrán) rokona Kondor örök gyilkosának. E portréről találóan állapítja meg Csoóri Sándor, hogy „(...) Kondor bármelyik festményére is odaillene! Lehetne társa a *Késes embernek* (...)” (CSOÓRI: 1980. 7).

10. ábra

11. ábra

Nagy László *Késes ember* című költeményét félelmetes hasonlat nyitja: főmondatának alanya Heródes, mellékmondatában az 'ez' mutató névmás exoforikusan utal a kép-

re, ami tömeggyilkossá, brutális gyermekgyilkossá teszi a figurát. Együtt a kéz és kés, a hivatás és hivatal vagy hatalom (\approx fehér inggallér). A sapka a 'vér hemoglobinját' viseli, hozzá a 'háttér: arany'. A 'csillagszóró / toprongy' és a 'csillagoltó / rekorder' ellentéte, szimbolikája nyilvánvaló. Az *áramvonalas* melléknév rendszerszerű értelme tárgyra, különösen járműre vonatkozik. Az 'áramvonalas fejű' szerkezet olyasféléképpen gépesíti a halált a versben, ahogyan a figura késre hunyorító tekintete a festményen. A verbális reprezentáció egészében és részleteiben is utal a vizuális vehikulumra, illetőleg elemire és relációira. Egymástól független interpretációs térben a költemény exoforikus utalását annak közvetlen verbális kontextusa (például a címe) referencializálhatja. A kép és a reprezentáció viszonya inkább hozzárendelő.

A TENGERSZ ÁLMA

12. ábra

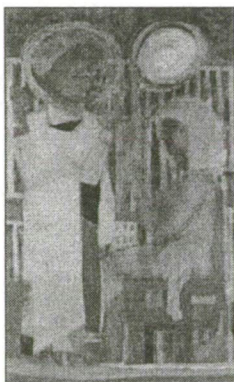
Egy csillagot hazai parton sáfrányhajút
imádok én odakötök álmat hajót
s ha laskafehér vitorlát eléd ereszték
bókolok neked gyönyörűm dehogy
a szesznek
majd rézoxid-orrom hófehérvé várázslom
viszem eléd csupa tengergöröngy-pofámon
attól a perctől nincs közöm disznó szavakhoz
mert eljutva hozzád megtérek igaz
magamhoz
angyali dalhoz kalácsos karácsony-este
pilézzem hó a férfinyomort kirekessze
s mint kire szerelem édesen nagy súly esett
Bermuda-háromszögben elsüllyedek

3.3. Kondor Béla 12. ábrán látható *A tengersz álma (Öreg halász)* című képen a föllazított formai elemek az álom, a vágyak és a realitás mezsgyéjén szerveződnek kompozícióvá. A kép jobb oldalán rafinált, megtört arcú tengersz látható, vonásait a szél, az idő és a megpróbáltatások húzták ki rézoxiddal, no meg az alkohol. Érdes, csontos, ugyancsak erőteljes vörössel megrajzolt keze virágot nyújt középre, ahol a tenger kékjén apró, fehér vitorlás horgonyoz. Vele szemben sápadt női fej, sáfrány haja csaknem belemosódik a háttérbe, szemében a tenger kékjével fürkészi a távot. Fölötte barnás mezőben (mintha képen) vékony kontúrral céda nőalak, elfordulva, háttal, tükröz a kezében.

A verbális reprezentáció a tengersz (öreg halász) monológja. A nyelvi formai költőségek fellazítása a versben is megfigyelhető, például a felütés 'csillag' metaforája és 'sáfrányhajú' értelmezője közé ékelődik a 'hazai parton' határozói elem stb. A monológ egyik pólusát a realitás (a vizuális anyagban többnyire erőteljes vonalvezetésű) elemei alakítják: *hajó, fehér vitorla, szesz, rézoxid-orr, tengergöröngy-pofa, disznó szavak, férfinyomor*; másik pólusát pedig a vágyak, az álom (a képen többnyire finom, aprólékos vonalvezetésű) elemei: *csillag, sáfrányhajú, gyönyörűm, angyali dal, kalácsos karácsony-este, szerelem, édesen nagy súly* stb. A költemény záró sora a szexuális aktus

perverz metaforizációja, amely nyilván a háttal álló, céda nőalak képi elemmel áll összefüggésben. A költemény a kép meghatározó elemeit a *virág* kivételével verbalizálja, s néhány olyan tényállást, nyelvi elemet is tartalmaz, amelynek nincs vizuális megfelelője. Önmagában is interpretálható.

3.4. Kondor Béla 13. ábrán látható *Szent Péter és egy nő* (1967) című, szigorúbb formavilágú képét is ellentétek szervezik. A kép keletkezésének időszakában – állapítja meg NÉMETH – „a színek áttetszőbbek lettek, és ezzel erősödött az anyagtalanodás, a vizionárius jelleg” (NÉMETH: 1976. 18). Vörösesbarna, geometrikus háttérben, a kép jobb oldalán, pucérnak látszó, sárga hajú nő foglal helyet, arca elé emelt kezében tart valami tárgyat, melyre szemérmes-kacér tekintetét függeszti. Feje fölött sárgásfehéren izzik a hold. Vele szemben álló férfialak, elől nyitott(nak tűnő) göncben, fejét dicsfény övezi, arca elé emelt kezében kulcs, melyet egész lényével (testtartásával, mozdulatával, arcki-fejezésével) a sárga hajú hölgynek kínál. A figurák közti távolság minimális, a térdük szinte összeér. – Ágh Istvántól (is) tudjuk, hogy Kondor Béla adott esetben „nyers volt, mint egy melós (...) A jó házból valók tűrőképességét trágárságokkal tette próbára, lássák csak szörnyetegnek (...)” (ÁGH: 2001. 71).

13. ábra

SZENT PÉTER ÉS EGY NŐ

Ez a kulcs a minékünk rendeltetett
magasságé pinczétül hét emelet
denevér s bagoly a szomszéd s Viola
a naív – meg pokolfüst de nints kaloda
zenélhetsz – mantsomnak is szolgál a húr
s majd édenzünk dönghet a pokol alul
én játékból hordom ezt a péter-gönczöt
visel noha tsak a szívem hét kolonczot
s még röpködnöm is illik hölgyem a súllyal
de hölgyem sárgahajúm ne keserülj el
ha tsak szemmel követsz is: megalakult s
boldog a társaságunk íme ez a kulcs

Nagy László archaizáló nyelvi elemekkel (például *rendeltetett*) és helyesírással (*kulcs*, *pinczétül* stb.) ülteti versbe a jelenetet. Itt a költemény következő elemeit kívánom kiemelni: *bagoly*, *denevér*, *hét*, *kulcs*, *Viola*. A *bagoly* egyfelől 'sötétség'-et, másfelől 'bölcesség'-et jelent. A *denevér* a sötétség, az ördögi hatalmak jelképének tekinthető. A *hét* „szent szám, a három (Isten) és a négy (világ) összege: a hatnapos teremtés után a hetedik napon pihent meg a Teremtő” (SEIBERT: 1980. 282). A *kulcs* Szent Péter, illetőleg az oldás és kötés attribútuma: „Neked adom a mennyek országa kulcsait. Amit megkötsz a földön, a mennyben is meg lesz kötve, s amit feloldasz a földön, a mennyben is fel lesz oldva” (*Biblia 5.0, Mt 16,19*). A *Viola* név a latin 'ibolya' jelentésű szó megfelelője, amely Mária alázatosságára és Krisztus szenvedéseire egyaránt utal. Szent Péter a leggyakrabban emlegetett apostol, az ősegyház feje, az első pápa. A kulcsok birtoklása révén a mennyek kapuőre. Nagy László verse a lírai én monológja dialogikus kommuni-

kációs keretben. Két részből áll. Az első hat sor groteszk helyzetértelmezés (*denevér s bagoly a szomszéd s Viola*) a kilátásokkal (*s majd édenzünk*), melynek során Szent Péter személyes hangvétellő vallomását és a jövevényhez fűződő reményeit vagy inkább elvárásait juttatja kifejezésre. A költeményt a *kults* keretezi: mennyei örömeknek nyitja. A komplex kommunikátumban több olyan elem (tényállás) is található, melynek ekvivalense a művek egyikében vagy másikában direkt módon nem található meg. Az eddig vizsgált 'kép-vers'-ek közül talán ez a legelkülönböztöbbszöbb költemény.

3.5. Kondor Béla 14. ábrán látható *Gitáros nő* című festményét a formaszigor és a forma nélküliség együttesen alakítja. A gitár húrjaira görcsösen tapadó, viszonylag fiatal nő portréján öregedő arc kontúrjai tűnnek át. A sárga hátteret a kalcium akkordjai török fényesen fehérre.

14. ábra

GITÁROS NŐ

Te is megöregszel nyakad megöregszik
s kell csipkeövr de esküszöm a sfron
túlról is látom a ráncot ajaj virág –
erezet és hajzat elavul a húr is
csupa mész lesz nyúzod mészkö-izülettel
s mész-Jerikód nem döntöd le ajaj virág –
dísznek helyezlek hölgyi szemétdombra
ágyam kerek öt seb jó balzsamot rája
jó malacizmú bajnoknő ajaj virág –
fenyegettek s látom tél van ahol ültél
rámromol az étel életem és minden
bosszúm is csak engem ér el ajaj virág –

A verbális reprezentáció felütésében a 'te' exoforikusan utal a képre és / vagy a 'kép-vers' címére, kontextusára. A megszólított virágként meg *malacizmú bajnoknő*ként imaginalizálódik, aki a *hölgyi szemétdombig* nyaggatja a húrokat. Ez a folyamat megmáshíthatatlan: ahol ültél, téiben a parázs. Ám a 'tragédia' kettős, így vagy úgy, visszaháramul a lírai énére. A vizuális és a verbális megjelenítés különbségei valószínűleg ez utóbbi mozzanattól származnak. A költemény, azt hiszem, nyitva áll a képtől független (hozzárendelő) befogadás számára.

3.6. A 15. ábrán látható *Fiatal menyasszony (Öreg udvarló)* című Kondor-festmény hangulatára a humor, a derű és játékosság jellemző. Bal oldalon a *lég-fogó*, öreg udvarló: rút, ellenszenves, egyúttal komikus. Vörös-fehérben *habzó* pápaszem, mész *pofaszakáll*, *Picasso-trikója* ujjából felkapaszkodó karja-keze tar fejbúbját leplezi. Szavait fiatal lány, a menyasszony 'ügyeli', szorongva-szemlesütve. Arany hajkoronáját kékeszöld, pálcikaember-mintás *homlokpánt*: vademberkörtánc regulázza. Kettejük közt piroska virág, kéz, jobbra valami város, fölötté *őrangyal*, *mentőövi* szárny(csonk). Arany medál a mellükön.

FIATAL MENYASSZONY

15. ábra

Habzik a koravén pofaszakáll s lecsurog
termi a habot a pápaszem kerete is
lég-fogú agg eb de szíve harapós
itt ha menyegző lesz a cicák egerek
rumosteáznak – művész ur megtébolylt?
Szorong a kicsi nő kisded skatulyába
zárná be magát de szerepe őrangyal
mentőővi – érzi homloka pántján fehér
vadembertánc dobog körbe illene már
e Picasso-trikósra nézni de égi
sugallatot hallgat: kisasszony menyországgal
díjazom a kőnját kisasszony legyen erős
kisasszony ha lehet vigyázzon a művész urra

Nagy László verbális reprezentációja valószínű jelenetet társít a képhez. Első része a művész úré, második részében a kicsi nő szerepére, feladatára kerül a hangsúly. A vers zárlatában a „menyországgal díjazott kőn ajánlata” (ÁGH: 2001. 70). A költemény a vizuális elemek java részét verbalizálja: *hab, lég-fog, pápaszem, pofaszakáll, homloka pántja, őrangyal(i szerep), Picasso-trikó, vadembertánc dobog körbe* stb. A verses illusztrációk közül alighanem ez kapcsolódik legszorosabban, önálló műként valószínűsége ellenére sem egykönnyen interpretálható módon a 'bemenet'-ét alkotó képi vehikulumhoz

16. ábra

BOHÓC

Mély aranytálkában glóriában
mindig sötét a leves beakad
kanalamba a kárhozott spinkók
haja epesárga koromfekete
talárba klepetyusba királyingbe
hasztalan öltözök sündisznóbőrt is
ölthetek átdőfik bennem az angyalt
pátriárka-álcán is a fiút
aki vasreszeléktől a saharaóhoz
jutott el konnektoroktól az ég
halálos villanyházába mulassatok
hölgyek urak Mohácsához mérve mi ez

3.7. A 16. ábrán látható *Bohóc* című kép Kondor Béla életének utolsó évében született. Egyfajta számadásként, önarcképként is értelmezhető. A piros árnyalatai közül alig kivehetően tűnik elő a bohóc kusza, kettős rajzolatú figurája, a művészsors tragikus el-lentmondásossága.

A vizuális és verbális megjelenítésben leginkább a dráma közös. Ezt a kényszerű sorsközösséget visszaigazolhatja például az *Elhúllt bolondok nyomán* című Nagy László-vers is. Nagy László bohóca hiába öltözik „talárba klepetyusba királyingbe”... Így azonban maga az élet is bohóctréfa, hát „mulassatok / hölgyek urak”. Ágh István szerint a vers „kísérteties azonosulás, mintha azt mondaná, megyek már hívásodra, nemsokára ott leszek a nevedben szóló utolsó verseimmel” (ÁGH: 2001. 71).

4. Nagy László képzőművészeti tevékenységére a 3.2. alatt már láttunk példát. De az általa rajzolt portré díszíti például Szécsi Margit *Páva a tűzfalon* című kötetét, s ő illusztrálta feleségének *A trombitákat összesöprik*, valamint *A nagy virágvágó gép* című könyvét is.¹¹ Ebben a szekcióban az utóbbi két kiadvány tizenöt illusztrált versanyagából kívánok kiemelni és röviden kommentálni három komplex kommunikatumot, amelyek a 'Kp+Vb' osztályba sorjáznak ugyan, tehát az eddigiekhez viszonyítva nem képviselnek új altípust, de vizsgálatuk egyfelől differenciáltabbá teheti a típusalkotó tényezők funkcióit, másfelől pedig legalább futó bepillantást nyújthat a költő-képzőművész műtermébe is.

4.1. *A trombitákat összesöprik* nyitó ciklusának (*Sisakban tulipán*) második darabja a *Június* című költemény, melynek Nagy László által készített illusztrációja itt a 17. ábrán látható. A vers teljes vehikuluma a következő:

JÚNIUS

Kéjnek, robotnak
mennydörgő palotája,
méhektől roskadó hársfa!

Megszimatolja az élet
az ő tornyait,
s hódolni hadakat,
súlyos arany-rajokat
odaparancsol.
Meg se moccanunk:
eljön hozzánk az élet,
meg se moccanunk:
eljön hozzánk a halál,
sorsunk betelik
erős illattal,
muzsikával – férgekkel.

Kéjnek, robotnak
mennydörgő palotája,
méhektől roskadó hársfa!

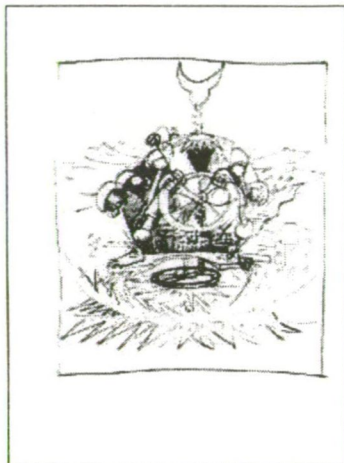
A költemény vehikulumában a középső versszak tizenkét sora az élet és a halál képeinek szembeállításával szimmetrikusan tagolódik két részre. E tizenkét sort a hárs *mennydörgő palotája* keretezi: az élet és a halál, a folytonos megújulás, a kétarcú idő szimbólumaként. Koronája méhek szorgos, fáradhatatlan hadától roskadozik, a cím alapján (is) a nyári napforduló táján.

A 17. ábrán látható képi reprezentáción kozmikus hárs kapaszkodik a földbe, ahol gyökereit férgek rágják, de mézillattól, méhek hadától zajos lombjaival a Napba emelkedik. Középen háttal álló nőalak fonódik a fehér törzsré, szinte eggyé válva a fával, levéllel, mint a versben a lírai én. A képi reprezentáció a verselemek java részét megjeleníti, s önmagában is teljes értékű (hozzárendelő) alkotásnak tekinthető.

4.2. A nagy virágvágó gép című kötet anyagát hat hosszúvers teszi ki, amelynek mindegyikéhez készített Nagy László egy-egy rajzot. A kötet nyitó darabja a *Papírkorona*, illusztrációját itt lásd a 19. ábrán. A 20. ábrán látható képi reprezentáció ugyancsak ehhez a költeményhez készült, de nem ebből a kötetből való, hanem a *Szárny és piramis* 14. oldaláról származik.

17. ábra

18. ábra

Tekintsük először a *Papírkorona* vehikulumának néhány sorát.

PAPÍRKORONA

...
fülemig az áldozat papírkoronáját lehúdom,
nem vagyok külön nálatok, papírmásina-kezelők,

...
... Ragyog a Rákóczi-út,
dunai vége széles szalagként fölível a mennybe,

...
déli hőségben kapaszkodok föl a várba,
lakóhelyére a disszidált kormányzónak...

...
uszályát fölfogva a kormányzóné, tollbóbitásan bókolva a dámásereg
hódolóival a palotába bevonul poros cipővel,
most kezdődik a francia-négyes, négyesével puhán föl sorakoznak,

s lejtenek lágyan, fordulnak pörgő-keményen,
de a kezükben szurony világít,
s a fordulónál messze kiszűrnak a város fölé,
Pestszentlőrincre, ahol az apám homlokára szuronyheggyel
Fakasztanak gyöngyöt verítékből és vérből – elég volt.

...

A *Papírkorona* Szécsi Margit önéletrajzi ihletésű poémája. A látomásos-szimbolikus portré a lírai én ifjúkori álmait, vágyait állítja szembe a korabeli valósággal, s kifejezésre juttatja csalódottságát, reményvesztettségét, egyszersmind a személyiség szuverenitásának igényét is.

19. ábra

20. ábra

A kötetben megjelent képi reprezentáció előterében, szírtén vagy bástyán, koronás női alak ül tűnődve, karját felhúzott térdére kulcsolja, kezében cigaretta. Füstjéből a kupolák fölött baljós fürgeteg képződik, melyben uszályok, lovak, tollbóbiták, temporok örvénylenek. Ezt a dinamizmust előre feszített, gazdátlan lábak törik meg, szinte szuronyokként szegeződve a figura és a város fölé. Az illusztráció tehát némi egyszerűsítéssel azt a versmagatartást kísérli meg vizualizálni, amelyben a lírai én adott helyzetben múltja, emlékei meghatározó mozzanataival szembesül. Ami a két kép egymáshoz való viszonyát illeti, a kötetbeli illusztráción (lásd a 19. ábrán) a szurony-lábak fenyegetése talán kevésbé drasztikus (vagy tán rafináltabb), mint a 20. ábrán látható tusrajzon, ugyanakkor az arányaiban is feltűnően más, papírkoronás női figura nem a kép centrumában, hanem bal alsó sarkában foglal helyet. Elég nehéz lenne eldönteni, hogy melyik a sikerültebb verzió. Az azonban bizonyos, hogy mindkettő a verbális vehikulum azonos tematikus egységeit és relációt vizualizálja, s 'teljesen szabad'-on (is) interpretálható.

4.3. A nagy virágvágó gép a kötet címadó darabja, illusztrációját itt lásd a 18. ábrán. Vehikulumának néhány sora a következő:

A NAGY VIRÁGVÁGÓ GÉP

...
A Nagy Virágvágó Gép
rá a rengeteg virágra –
rászabadul a világra,
rá a rettentő kerék,
elsöpri a luxusménest:
a kék autókavánt.
Mevillan a föld iránt
ezer nikkel-csatabárd,
meghököl a haláltól
a harang-fej-sokaság –

E költemény a „privatizálódás, a merkantilizmus nagyszabású költői jelképe: a mitikus Gép lenyesi az élet szépségeit, kiuzsorazza a létezés gazdagságát, ahol elvonul, ott pénzért árusítják ki az ember alkotóerejét” (BÉLÁDI (szerk.): 1986. 843). A Nagy Virágvágó Gép tehát az elidegenítő merkantilizmust jelképezi.

A 18. ábrán látható képi reprezentáció a címadó virágvágó gépet láttatja, a volán mögött különös vezetővel; kerekek, tárcsák, csatabárdok kaszabolják, nyesik a fűvet, virágokat. A rajz, ami valójában egy 20. századi acélszörnyet ábrázol, talán kevésbé látszik sikerültnek, mint az előzőek, vagy mint például *A Balkán utca* című vers két, különböző időben keletkezett reprezentációja. (Ez utóbbiakat lásd például a *Szárny és piramis* című kötetben.)

5. Tanulmányomban a verbális és képi összetevőből felépített multimediális kommunikátumok két altípusával foglalkoztam behatóbban PETŐFI S. JÁNOS tipológiai keretében (PETŐFI: 2001. 61-65). Nem annyira a dimenzionális különbségek, mint inkább a tematikus, motivikus megfelelések és eltérések oldaláról. Az egyik a 'Kp+Vb' altípus, azaz az illusztrált irodalmi szövegek stb., a másik a 'Vb ← Kp' altípus, azaz a festményekről írott versek stb. osztálya. A 'Kp+Vb' altípusba tartozó anyagban a verbális összetevő alkotói Nagy László és Szécsi Margit, a képi összetevőéi Kondor Béla és Nagy László, a 'Vb ← Kp' altípusba tartozóban a képi összetevő alkotója Kondor Béla, a verbálisé pedig Nagy László. A tipológiai sajátosságokat példákkal próbáltam szembe-síteni, és fordítva: a vehikulumok / reprezentációk azonos mediális matériájú reprezentációjával.

A 'Kp+Vb' altípusban Nagy László költeményeihez (mintegy hat verbális vehikulumhoz) szervesen illeszkednek Kondor Béla illusztrációi (az *Arccal a tengernek* című kötetben, amelyből összesen hét vizuális vehikulumot választottam ki).¹² Az illusztrációk többnyire látomásos, mitologikus versekhez készültek. A verbális és a képi összetevő között az esetek többségében nagyfokú tematikus, motivikus megfelelések mutathatók ki. Kondor Béla rendszerint a verbális vehikulum domináns elemeit (például a *Lánglakodalom* esetében) vagy tematikus egységeit ragadja meg (például a *Menyegző* esetében), jó érzékkel és mértékkel, s velük, illetőleg körülöttük szervezi a vizuális kompozíciót úgy, hogy 'forrásidegen' (az adott költeményben nem olvasható) elemekkel nem ter-

heli azt. Az így felépített komplex kommunikátumok verbális és vizuális elemei, relációi szemléltetik, elmélyítik, kiegészítik egymást, teljesebbé teszik a művet, ha más-más módon is. Adott esetben szorosabban kompletív (alárendelő) jelleggel (például *Lánglakodalom*), más esetben laza, mellérendelő viszonyban (például *Az angyal és a kutyák*), ismét más esetben inkább csak hangulati szempontból, hozzárendelő viszonyban (például *Virágének*). A képi reprezentáció mint „önálló mű az irodalmi inspiráció alapján” is társulhat (például *Menyegző* a borítón) a verbális vehikulumhoz (vö. 1.6.2.). Lényegében hasonlóan jár el a költő-képzőművész Nagy László is Szécsi Margit verseinek illusztrálásakor. A *Június* képi összetevője például a költemény meghatározó elemei körül szerveződik, a *Papírkoronáé* pedig a verbális vehikulumban tematizált versmagatartás szerint.

A 'Vb ← Kp' altípus bizonyos értelemben inverze a 'Kp+Vb' altípusnak. Az a tény, hogy befogadásuk általában egymástól függetlenül történik, megnehezíti az egybevetésüket. Amikor azonban a befogadó valamilyen módon (például mint ebben a tanulmányban) azonos interpretációs térbe helyezi a képi és a verbális összetevőt, lényegében az előző típushoz hasonlóan közelítheti meg az ide tartozó komplex kommunikátumokat, hasonló kérdések merülhetnek fel velük kapcsolatban, és hasonló (alárendelő, mellérendelő, hozzárendelő) alosztályokat alkothatnak. Nagy László adott esetben a képi komponenssel egyértelműen motiválható metaforikus kifejezéssel vagy kifejezésekkel verbalizálja a domináns vizuális elemet vagy elemeket, például a *Darázskirály* esetén *tűnődés mártírja, égi gengszter* (mellérendelő viszony), máskor vizuális elemekkel direkt módon kevésbé motiválható, de találó metaforák viszik versbe a képet, (például a *Késes ember* esetén *Heródes* (hozzárendelő viszony). 'Forrásidegen' (az adott képen nem látható) tényállások és elemek talán gyakrabban szövéődnek a Nagy László által verbalizált anyagba, mint a Kondor által vizualizált versekbe (lásd például *A tengerész álma*). Olyasféle 'fordítás'-ra a versciklusban is találni példát, mint amilyen az *Arccal a tengernek* borítóján szerepel. Ha a *Menyegző* ottani reprezentációja „önálló mű az irodalmi inspiráció alapján”, a *Szent Péter és egy nő* vagy például a *Bohóc* itteni reprezentációja önálló (hozzárendelő jellegű) mű a képzőművészeti inspiráció alapján.

Összegezve: a mediális összetevők dominanciaviszonyai alapján mindkét típusnak három alcsoportja lehet: (1) alárendelő, (2) mellérendelő és (3) hozzárendelő.

Befejezésül szeretném megjegyezni, hogy e – nyelvtudományból kölcsönzött, de ott sem egészen egzakt és egyöntetűen elfogadott – kategóriák alkalmazhatóságát és produktivitását illetően természetesen nekem is lehetnek és vannak is fenntartásaim. Abban sem vagyok biztos, hogy a tipológiai sajátosságokkal kapcsolatos kérdéseimre akár csak részlegesen megnyugtató válaszokat sikerült volna is formálnom. A tipológiai jellemzők és a leíró kategóriák finomításának indokoltsága, illetőleg szükségessége felől azonban nincsenek kételyeim.

Jegyzetek

1. A *Szemiotikai szöveg*tan 7. és 11. kötetét szinte teljes egészében a multimedialitás különböző aspektusainak elemzésére szenteltük.
2. KASS: 1994., KIBÉDI: 1998., NAGY PÁL: 1996., PETŐFI: 1996., 1998., 2001., OLIVY – PETŐFI: 1998.
3. Jelen dolgozatomban egyik készülő monografikus munkám részlettanulmányának tekinthető.

4. Az *Arccal a tengernek* című kötetben az első illusztráció a védőborítón látható, a második a 31., a harmadik a 71., a negyedik a 137., az ötödik a 211., a hatodik a 229., a hetedik a 249., a nyolcadik a 327., végül a kilencedik a 353. oldalon található.
5. Nagy László képverseinek elemzésére a *Vizuális költemények Nagy László életművéből – Adalékok a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tipológiai vizsgálatához. 2. Műveld a csodát* című tanulmányomban hamarosan visszatérek.
6. Más 'Vb ← Kp' típusú alkotás is található Nagy László életművében. Ezek egyike a Korniss Dezső két képe (a *Pásztorok* és a *Rablók*) által ihletett *pásztorRablók*, ami kalligrammatikus jellege miatt is érdekes. (E költeménnyel kapcsolatban lásd például GÖRÖMBEI: 1992. 361.)
7. A képek forrása: NÉMETH: 1976.
8. Sajnálom, hogy a fekete-fehér nyomtatás miatt a képek színvilága itt nem érzékelhető.
9. Itt jegyzem meg, hogy Nagy László műfordítás-gyűjteményéhez a *Darázskirály* címet választotta. Jelképes cím: „a fordítói tevékenységet akartam érzékeltetni vele: ahogy a darázs a mézet, a fordító az idegen szellemi édességeket rabolja meg. Az ilyen rablótámadások nem károsítanak senkit, az ilyen agressziót szívesen veszik a népek, főleg a kicsik” (NAGY: 1979. 125).
10. Az aláírás és a képek keletkezésének dátuma gyakran elmosódik vagy egyáltalán nem látható.
11. Kondor Bélának egyébként Szécsi Margit is tisztelője volt, amit egyebek között a *Kondor Bélának és a Kedves Samu!* című költeménye is kifejezésre juttat.
12. Itt szeretném megjegyezni, hogy az *Arccal a tengernek* második kiadása Kondor Béla illusztrációi nélkül jelent meg.

Irodalomjegyzék

ÁGH ISTVÁN:

2001. A ló és az angyal jegyében (Nagy László és Kondor Béla barátságáról). *Forrás*, 2001. 3. 68-73.

ALMÁSI MIKLÓS:

1977. *Kényszerpályán*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977.

BÉLÁDI MIKLÓS (szerk.):

1986. *A magyar irodalom története 1945 – 1975. II/2. A költészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 841-845; 857-860.

Biblia 5.0

1997. *Biblia 5.0 CD-ROM*. Arcanum Databases, Budapest, 1997.

BORI IMRE:

1967. *Két költő*. Forum, Újvidék, 1967.

CSEOŐRI SÁNDOR:

1980. Egy másik életmű töredéke. In: Nagy László: *Szárny és piramis*. Magyar Helikon, 1980. 5-8.

DOBÓNÉ BERENCSI MARGIT:

1989. *Nagy László tizenkét versének elemzése*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.

FÜLÖP LÁSZLÓ:

1976. *Élő költészet*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976.

GÖRÖMBEI ANDRÁS:

1986. „Ki viszi át...?” Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986.
1992. *Nagy László költészete*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1992.

JÁNOSI ZOLTÁN:

1996. *Nagy László Mitologikus költői világa*. Felső-Magyarország Kiadó, Miskolc, 1996.

KABDEBŐ LÓRÁNT:

1980. *Versék között*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980.

KASS JÁNOS:

1994. Gondolatok a könyvillusztrációról. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 7. A multimediális kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez (I)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1994. 9-17.
- KEMÉNY GÉZA:
1998. „A kivirágzott kéz”: *Ünnepek és szertartások, szerepek és gesztusok Szécsi Margit költészetében* (Nagy László tusrajzaival). Püski, Budapest, 1998.
- KISS FERENC:
1972. *Művek közelről*. Magvető, Budapest, 1972.
1981. *Menyegző. Miért szép?* Gondolat, Budapest, 1981. 395-421.
1986. Nagy László. In: *A magyar irodalom története 1945 – 1975. II/2. A költészet*. Szerk. Béládi Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 749-781.
1993. *Írások Nagy Lászlóról*. Püski, Budapest, 1993.
- KIBÉDI VARGA ÁRON:
1998. Szöveg és illusztráció. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*. JGYF Kiadó, Szeged, 1998. 207-214.
- KONDOR BÉLA:
1987. *Angyal a város felett*. Összegyűjtött versek Kondor-képekkel. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- NAGY LÁSZLÓ:
1966. *Arccal a tengernek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1966.
1971. *Ég és föld*. Kondor Béla rézkarcával. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971.
1977. Csodafüi-szarvas. Kass János rajzaival. Utószó: Pomogáts Béla. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1977.
1979. *Adok nektek aranyvesszőt*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- 1980a. *Szárny és piramis*. Magyar Helikon. Válogatta és a bevezetőt írta Csoóri Sándor.
- 1980b. *Kísérlet a bánat ellen*. Összeállította Szécsi Margit. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980.
1988. *Összegyűjtött versek*. Magvető Kiadó, Budapest, 1988.
1994. *Krónika-töredék*. Nagy László naplója 1975. február 14-től 1978. január 29-ig. (Sajtó alá rendezte Görömbei András.) Helikon Kiadó, Budapest, 1994.
2001. Nagy László versei. (Válogatta és szerkesztette Nagy András.) Sziget könyvkiadó, Budapest, 2001.
- NAGY PÁL:
1996. A vizuális költészet. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1996. 202-222.
- NÉMETH LAJOS:
1976. *Kondor Béla*. Corvina, Budapest, 1976.
- OLIVI, TERRY – PETŐFI S. JÁNOS:
1998. A nyelv materialitásáról. A vizuális költészet mint első lépés a multimedialitás felé. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*. JGYF Kiadó, Szeged, 1998. 97-108.
- PETŐFI S. JÁNOS:
1996. A multimediális humán kommunikáció elemzése interdiszciplináris keretének aspektusai. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1996. 19-25.

1998. Egy multimediális szöveg multidiszciplináris megközelítéséhez. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*. JGYF Kiadó, Szeged, 1998. 11-17.
2001. A verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tipológiájához. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 14. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 1. Kép és szöveg. 2. Kommunikáció a médiában*. JGYF Kiadó, Szeged, 2001. 61-66.
- PETŐFI S. JÁNOS – VASS LÁSZLÓ:
1992. A szövegnyelvészet helye és feladata a szemiotikai textológiai kutatásban. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 5. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1992. 177-195.
1993. Az argumentatív értelmező interpretáció néhány aspektusa. Nagy László: Versem verse. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1993. 81-106.
- POMOGÁTS BÉLA:
1979. *Sorsát kereső irodalom*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- SEIBERT JUTTA (szerk.):
1980. *A keresztény művészet lexikona*. Corvina, Budapest, 1980.
- SZÉCSI MARGIT:
1958. *Páva a tűzfalon*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1958
1965. *A trombitákat összesöprik*. Magvető, Budapest, 1965.
1969. *A nagy virágvágó gép*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1969.
1978. *Mit viszel, folyó*. Magvető Kiadó, Budapest, 1978.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR:
1998. *Nagy László*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1998.
- TÜSKÉS TIBOR:
1983. *Nagy László*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 1983.
- VARGA BÉLA:
1985. *Égi s földi virágzás tükre*. Kortársak Nagy Lászlóról. Veszprém, 1985.
- VASS LÁSZLÓ:
- 1987/1988. Szófaji frekvenciák és kulcsszók Nagy László lírájában. In: *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, Szeged, 1987 – 1988. 107-114.
2002. Interpretáció és illusztráció. Egy multimediális kommunikátum szövegtani megközelítéséhez. In: Andor József – Benkes Zsuzsa – Bókay Antal (szerk.): *Szöveg az egész világ*. Petőfi Sándor János 70. születésnapjára. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2002. 524-532.
- VASS LÁSZLÓ – BARTA ÁGNES:
1998. Interpretáció és illusztráció 1. Pilinszky János: Harmadnapon. In: Galgóczi László (szerk.): *Alkalmazott nyelvészet a magyar nyelv és irodalom tanításában. Program és tanulmányok*. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvi Tanszéke. Szeged, 1998. 131-144.
- VASY GÉZA:
1983. *Pályák és művek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983.
1995. *Nagy László*. Balassi Könyvkiadó, Budapest, 1995.

**VERBAL AND VISUAL POETICAL WORKS
FROM THE LIFE-WORK OF LÁSZLÓ NAGY,
BÉLA KONDOR AND MARGIT SZÉCSI –
CONTRIBUTIONS TO THE TIPOLOGICAL ANALYSIS
OF COMMUNICATA OF VERBAL AND VISUAL COMPONENTS**

1. Facing the Sea

LÁSZLÓ VASS

In this essay the author offers a survey of the two subgroups of multimedia communicata of verbal and visual components by using János S. Petőfi's typological framework. The analyses of examples serve as contributions to a better understanding of the functions of typifying factors and of the subgroups themselves. László Nagy and Margit Szécsi are the authors of verbal components while Béla Kondor and László Nagy are the representatives of the visual components.